

Historia Slavorum Occidentis
2023, R. 13, nr 1 (36)
ISSN 2084-1213
DOI: 10.15804/hsohso230103

WOJCIECH DRELICHARZ (KRAKÓW)

ORCID: 0000-0001-5610-8238

Historiograficzne inicjatywy związane z odnowieniem Królestwa Polskiego

Słowa kluczowe: zjednoczenie i odnowienie Królestwa Polskiego; historiografia średniowieczna; annalistyka; hagiografia; kronikarstwo

Keywords: unification and restoration of the Polish Kingdom; medieval historiography; annals; hagiography; chronicles

Abstract: The unification and revival of the Polish Kingdom in the late 13th and the early 14th centuries, an event of great political significance, was accompanied by a remarkable development of medieval Polish historiography. It was the first time that historiographic works covered so many parts of Poland, almost simultaneously. In the chronicles produced at that time, great significance was attached to the reasons for the division of the Polish Kingdom, as well as identifying the prince who had the right to unite the Polish state and finally legitimise the royal power. This issue was equally addressed by hagiographical and strictly historiographic works (yearbooks and chronicles). This article deals with devising an ideological programme for the unification of Poland and discusses the various historiographic works in which this programme, formulated in different ways, was taken up. In the case of historiography, the political importance of the revival of the Polish Kingdom is evident both in the number of works on political themes and in the fact that unification ideas appeared several decades before the royal coronation of Vladislaus the Short, which sealed the process, as well as during the unification struggle, and even after the actual revival of the *regnum Poloniae*.

Zjednoczenie Królestwa Polskiego na przełomie XIII i XIV w., którego symbolicznym zwieńczeniem była królewska koronacja Władysława Łokietka w Krakowie

20 I 1320 r., zaowocowało m.in. rozkwitem polskiej historiografii na niespotykaną dotychczas skalę¹. Skryształowaniu się programu zjednoczeniowego, który miał się ostatecznie zrealizować prawie siedemdziesiąt lat później, służyło pozytywne zakończenie starań o kanonizację św. Stanisława, ogłoszonego świętym przez Innocentego IV w Viterbo w 1253 r. Znak pielgrzymi będący zapewne pamiątką wielkich uroczystości pokanonizacyjnych w Krakowie w 1254 r., z udziałem szeregu książąt piastowskich oraz licznie reprezentowanego wyższego duchowieństwa, świadczą o tym, że już wówczas z kultem św. Stanisława zaczęto wiązać pewne treści polityczne². Tę hipotezę nadal podtrzymuję³.

Prawdopodobnie wkrótce po kanonizacji powstała tzw. *Vita minor sancti Stanislai*, czyli *Żywot mniejszy św. Stanisława*, autorstwa Wincentego z Kielczy, dominikanina, wcześniej kanonika krakowskiego, wyraziciela tym samym idei nurtujących dwa środowiska intelektualne: wawelskie i dominikańskie⁴, bliskiego współpracow-

¹ Szerzej kwestę tę omawiam w pracy: W. Drelicharz, *Idea zjednoczenia królestwa w średnio-wiecznym dziejopisarstwie polskim*, Kraków 2012 (wersja anglojęzyczna: tenże, *Unifying the Kingdom of Poland in Mediaeval Historiographic Thought*, tłum. A. Skucińska, Kraków 2019). Do monografii tej (oraz jej przekładu) będę się dalej wielokrotnie odwoływał, jako że opieram się na przedstawionych tam przez siebie tezach, stąd też będę na ogół pomijał cytowanie danych bibliograficznych wcześniejszej literatury przedmiotu, które już w niej przytoczyłem (przedstawiając tam zarazem każdorazowo swoje stanowisko). Tam też dane bibliograficzne prac dotyczących politycznych aspektów odrodzenia Królestwa Polskiego na przełomie XIII i XIV w. Pozwoli to na nierozbudowywanie przypisów, a zainteresowanemu czytelnikowi umożliwi dotarcie do prac wcześniejszych badaczy.

² W. Drelicharz, *Idea zjednoczenia królestwa*, s. 129–150 (tenże, *Unifying the Kingdom of Poland*, s. 129–147).

³ Odmianą koncepcję przedstawił, próbując przesunąć powstanie tego zabytku na okres po 1266 r.: P. Okniński, *Krakowskie znaki pielgrzymie z przedstawieniem św. Stanisława*, *Biuletyn Historii Sztuki* 77 (2015), nr 2, s. 223–239. Sam jednak w konkluzji części analitycznej swojego artykułu stwierdził: „Niespotkanie ozdobna forma oraz stosunkowo niewielka liczba znanych egzemplarzy krakowskich znaków świadczą raczej o ich uroczystym charakterze i silnym związku z kanonizacją nowego świętego” (tamże, s. 235).

⁴ K. Ożóg, *Kultura intelektualna Krakowa w X–XIII wieku w kontekście europejskim. The intellectual Culture of the 10th–13th Century. Krakow in the European context*, [w:] *Kraków w chrześcijańskiej Europie X–XIII w. Krakow in Christian Europe, 10th–13th C. Katalog wystawy. Catalogue of the exhibition*, Kraków 2006, s. 78–119; tenże, *Środowisko katedralne krakowskie w dobie kanonizacji św. Stanisława*, [w:] *Święty Stanisław w życiu Kościoła w Polsce. 750-lecie kanonizacji*, red. A.A. Napiórkowski, Kraków–Skalka 2003, s. 61–80. Miejsce pochodzenia Wincentego, które za G. Labudą umieszczam w opolskiej Kielczy, nie zaś w Kielcach, jest obecnie ponownie przedmiotem dyskusji: zob. K. Bracha, *Wincenty – hagiograf św. Stanisława. Spór o biografie i twórczość krakowskiego dominikanina*, [w:] *Antiphonarium*

nika biskupa krakowskiego Prędoty. W dziele tym pojawił się pierwszy zarys nowej koncepcji historiograficznej. Zdaniem Wincentego z Kielczy w dotychczasowych dziejach Królestwa Polskiego byli dwaj, całkowicie odmienni królowie noszący imię Bolesława. Pierwszym z nich był Bolesław Chrobry, który jako pierwszy polski władca zdobył koronę i sakrę królewską oraz rozszerzył ogromnie granice Królestwa Polskiego, natomiast drugim był Bolesław Szczodry, który zabijając biskupa krakowskiego Stanisława, zbezczeszczył swoje własne królewskie kapłaństwo, za co został ukarany przez Boga utratą korony i wygubieniem całego jego domu. Tak jak pierwszy Bolesław koronę polską powiększył, tak ten drugi ją pomniejszył. Najważniejsze w tym opowiadaniu jest jednak obciążenie Bolesława Szczodrego winą za upadek królestwa, a więc powiązanie aktualnego stanu kraju z konkretnym wydarzeniem i władcą z odległej przeszłości⁵. W tej ciekawej koncepcji brakowało jeszcze politycznej nadziei na przyszłość.

Ta pojawiła się wraz z *Vita maior sancti Stanislai*, czyli *Żywotem większym św. Stanisława*, autorstwa Wincentego z Kielczy, powstałym w kilka lat po *Vita minor*, najpóźniej w 1261 r. W dziele tym po raz pierwszy i to od razu w wyjątkowo dojrzałej formie została przedstawiona w pełni już ukształtowana idea zjednoczenia. Oprócz motywu dwóch Bolesławów Wincenty z Kielczy wprowadził tutaj zupełnie nowe elementy. Karą za zabicie św. Stanisława i pocięcie jego ciała na kawałki jest zanik władzy królewskiej w Polsce i jej podział między licznych książąt. Ale tak, jak zrosło się porąbane na kawałki ciało św. Stanisława, tak też zrosnie się Królestwo Polskie, a odnowi je Boży wybraniec, który zostanie powołany jak Aron. Za tym

Kielcence. *Antyfonarz kolegiaty kieleckiej (ok. 1372 r.)*. Wydanie fototypiczne z komentarzem, red. K. Bracha, Kielce, 2020, s. 35–57 (tamże dane bibliograficzne starszej i nowszej literatury na ten temat).

⁵ *Vita s. Stanislai episcopi Cracoviensis (Vita minor)*, wyd. W. Kętrzyński, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. IV, Lwów 1884 [przedruk fotooffsetowy: Warszawa 1961], s. 253–285 (zwłaszcza s. 267–269, 283–285); W. Drelicharz, *Idea zjednoczenia królestwa*, s. 112–129 (tenże, *Unifying the Kingdom of Poland*, s. 113–128). W cytowanej monografii przedstawiłem również stan badań nad *Vita minor* i *Vita maior sancti Stanislai* oraz swoje stanowisko w kwestii relacji obu tych żywotów i ich chronologii, stąd też – aby nie rozbudowywać nadmiernie przypisów – nie powtarzam już tutaj tych danych, pragnę jednak zaznaczyć, że wspomniana naukowa dyskusja (zwłaszcza kwestia relacji obu hagiograficznych dzieł Wincentego z Kielczy) ma bardzo ważne znaczenie dla interesującego nas tematu; zob. tenże, *Idea zjednoczenia królestwa*, s. 112–123 (tenże, *Unifying the Kingdom of Poland*, s. 113–124. Odwołując się do źródeł w tym i następnym przypisach oraz w zestawieniu bibliografii na końcu artykułu, pomijam aparat edytorski towarzyszący poszczególnym wydaniom. Dane te wymieniam szczegółowo w pracach cyt. w przypisie 1.

dwuznacznym określeniem kryło się zastrzeżenie praw do korony polskiej jedynie dla rodzimej dynastii Piastów. Na tego króla zjednoczyciela czekają w skarbcu katedry krakowskiej insygnia królewskie z roku 1000⁶.

Wincenty z Kielczy wprowadził także do *Vita maior sancti Stanislai* zaczerpniętą z tradycji historiograficznej, lecz obecnie nieco zmienioną opowieść o polskich i węgierskich zabiegach w Rzymie o koronę królewską. To, że wówczas polski władca nie otrzymał korony, zostało w opowiadaniu Wincentego z Kielczy przesłonięte zapowiedzią, iż kiedyś Bóg zlituje się nad narodem polskim i opromieni go chwałą królestwa. Opowieść ta wyraźnie pokazywała, że korona królewska pochodzi od Boga, jej szafarzem zaś jest w Jego imieniu papież. Była to równocześnie wskazówka na przyszłość, do kogo ewentualne zabiegi o koronę dla polskiego władcy winny być skierowane⁷. Trzeba w tym miejscu zauważyć, że w dziele Wincentego znajdujemy wyjątkowo dojrzałą i wybitną ideę z zakresu teologii politycznej oraz historiozofii, osadzoną przy tym głęboko w polskiej tradycji historycznej. Ideę, która nie tylko pozostała świadectwem intelektualnego fermentu w środowisku duchowieństwa krakowskiego początku drugiej połowy XIII w., lecz co więcej, w najbliższych dziesięcioleciach spotkała się z ewidentnie żywym odbiorem społecznym wśród elit politycznych Małopolski, Śląska, Wielkopolski i Kujaw oraz wywarła wielki wpływ na dalsze dzieje średniowiecznej Polski. Dotyczyło to nie tylko polityki, lecz także życia intelektualnego zarówno w najbliższych dziesięcioleciach, jak i w kolejnych stuleciach.

Echo innego rodzaju oczekiwań na jakies polityczne przesilenie, które przyniesie poprawę wewnętrznej i międzynarodowej sytuacji Polski, stanowi nota z 1249 r., wciągnięta na bieżąco do *Rocznika kapituły poznańskiej*, a po latach przejęta także przez *Kronikę wielkopolską*, przynosząca opowieść o objawieniu, jakie miał biskup poznański Boguchwał, któremu anioł zapowiedział „wypełnienie się” Polski w ciągu najbliższych 25 lat⁸. Śląska *Kronika polska*, zredagowana prawdopodobnie przez mnicha lubiąskiego, później zaś opata mogińskiego Engelberta, przynosiła uzasadnienie

⁶ *Vita sancti Stanislai Cracoviensis episcopi (Vita maior)*, wyd. W. Kętrzyński, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. IV, Lwów 1884 [przedruk fotooffsetowy: Warszawa 1961], s. 362–438 (zwłaszcza s. 365–366, 391–393); W. Drelicharz, *Idea zjednoczenia królestwa*, s. 150–199 (tenże, *Unifying the Kingdom of Poland*, s. 147–190).

⁷ Zob. poprzedni przypis.

⁸ *Rocznik kapituły poznańskiej*, wyd. B. Kürbis, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, s.n, t. VI, Warszawa 1962, s. 27, zap. 30; *Kronika wielkopolska*, wyd. B. Kürbis, *Monumenta Poloniae Historica*, s.n, t. VIII, Warszawa 1970, s. 94–95.

praw Henryka IV Prawego do korony polskiej. Część śląska („B”) tej kroniki, powstała jeszcze w latach 1281 (1283)–1285, odwoływała się w tym celu przede wszystkim do argumentów natury genealogicznej, natomiast część ogólnopolska („A”), zredagowana nieco później, bo zapewne w latach 1285–1288/1289, podkreślała pradawne związki Polski z cesarstwem i rolę cesarzy w koronacjach polskich władców, przez co wyraźnie wskazywała opcję polityczną, na jaką początkowo stawiał młody książę wrocławski, zmierzając do realizacji swoich ambitnych planów politycznych⁹.

Wielkopolskie *Miracula sancti Adalberti*, powstałe zapewne współcześnie z *Kroniką polską*, a więc w latach 80. XIII w., przynoszą otwartą polemikę z zaprezentowaną tam koncepcją polityczną. Autor tych *Miracula sancti Adalberti*, którym był nieznan bliżej duchowny z kręgu kapituły gnieźnieńskiej, piszący zapewne z inspiracji arcybiskupa Jakuba Świnki. Pisarz ten przedstawił zjazd gnieźnieński jako niewątpliwą koronację królewską Bolesława Chrobrego, przypominając, że dokonano się to podczas pielgrzymki Ottona III, prawie u grobu św. Wojciecha. Podkreślił też, że konsekwencją gestu cesarza było zwolnienie polskich władców z wszelkiej zależności od królów rzymskich¹⁰. Autor *Miracula sancti Adalberti* oprócz nakreślenia wielkości Polski Bolesława Chrobrego opowiedział również o zabiciu przez Bolesława Szczodrego św. Stanisława i zaznaczył, że od tego czasu w Polsce nie ma królów¹¹. Program koronacyjny zawarty w tym dziele wyrażał poglądy środowisk wielkopolskich, zwłaszcza związanych z arcybiskupem gnieźnieńskim Jakubem Świnką. Choć nie wskazano w nim wyraźnie adresata tego programu politycznego, można domniemywać, że był nim Przemysław II, który 26 czerwca 1295 r. koronował się na króla, odradzając w ten sposób Królestwo Polskie.

Po tragicznym zamordowaniu Przemysła II w Rogoźnie¹², po którym krótko

⁹ *Kronika polska*, wyd. L. Ćwikliński, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. III, Lwów 1878 [przedruk fotooffsetowy: Warszawa 1961], s. 604–656 (zwłaszcza s. 616–621); W. Drelicharz, *Idea zjednoczenia królestwa*, s. 199–240 (tenże, *Unifying the Kingdom of Poland*, s. 191–229).

¹⁰ *Miracula sancti Adalberti*, wyd. W. Kętrzyński, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. IV, Lwów 1884 [przedruk fotooffsetowy: Warszawa 1961], s. 226–238 (zwłaszcza s. 235–238); W. Drelicharz, *Idea zjednoczenia królestwa*, s. 241–268 (tenże, *Unifying the Kingdom of Poland*, s. 230–254).

¹¹ *Miracula sancti Adalberti*, s. 237.

¹² K. Jasiński, *Tragedia rogozińska 1296 r. na tle rywalizacji wielkopolsko-brandenburskiej o Pomorze Gdańskie*, *Zapiski Historyczne* 26 (1961), z. 4, s. 65–104; J. Bieniak, *Zarębowie i Nałęczce a królobójstwo w Rogoźnie*, Warszawa 2018, s. 146–154; E. Rymar, *Jeszcze o zbrodni rogozińskiej i granicy między Polską a Brandenburgią na Noteci w XIII–XIV w.*, *Studia z Dziejów Średniowiecza* 24 (2020), s. 350–390. W pracach cyt. pozostała literatura na ten temat.

rządził – jako „dziedzic Królestwa Polskiego” – Władysław Łokietek z linii Piastów kujawskich, uczący się dopiero władania tak rozległym państwem, po polską koronę sięgnął w r. 1300 czeski Wacław II. Do Polski powrócił tymczasem wypędzony z niej Władysław Łokietek, który sukcesywnie usuwał z Małopolski czeskie rządy. Niespodziewana śmierć Wacława II, a następnie równie niespodziewane zamordowanie syna tego ostatniego, Wacława III, na którym wymarła legalna linia Przemysławów, zaowocowały walką o władzę w samych Czechach, co ułatwiło Łokietkowi stopniowe zjednoczenie większości ziem polskich¹³.

Wydarzeniom politycznym towarzyszył rozwój dziejopisarstwa, które było wszak jednym z najważniejszych środków komunikacji w kręgu elit kościelnych i politycznych. W latach 1306–1325 powstała w kręgu franciszkanów krakowskich, ale zapewne z inspiracji otoczenia Władysława Łokietka, kompilacja annalistyczna, zwana w literaturze źródłoznawczej mianem *Annales Polonorum*, które słuszniej nazywać winniśmy *Annales Polonorum deperditi*, gdyż ich pierwotna wersja zaginęła i znamy je jedynie z późniejszych przeróbek. W roczniku tym nastąpiło przemyślane i selektywne scalenie krakowskiej, wielkopolskiej i kujawskiej tradycji rocznikarskich. Przed laty zaproponowałem dla tego annalistycznego dzieła określenie „kompilacja zjednoczeniowa”¹⁴. Służyła ona bowiem zjednoczeniu ziem polskich pod berłem Władysława Łokietka i uzasadniała jego prawa do Krakowa¹⁵. Szczególnie ważne było wykorzystanie w nich zaginionego *Rocznika kaliskiego*¹⁶, dzięki czemu Władysław Łokietek został ukazany jako spadkobierca praw i działań Przemysła II, którego

¹³ Istnieje na ten temat ogromna literatura przedmiotu (por. prace cyt. w przypisie 1), jednak wydaje się, że w tym miejscu możemy ograniczyć się do syntetycznego ujęcia: J. Wyrozumski, *Dzieje Polski piastowskiej (VIII wiek – 1370)*, (*Wielka historia Polski*, t. II), Kraków 1999, s. 280–302.

¹⁴ W. Drelicharz, *Idea zjednoczenia królestwa*, s. 330 (tenże, *Unifying the Kingdom of Poland*, s. 312); por. tenże, *Richtungen in der Entwicklung der kleinpolnischen Annalistik im 13.–15. Jh.*, [w:] *Die Geschichtsschreibung im Mitteleuropa. Projekte und Forschungsprobleme*, hrsg. von J. Wenta, (*Subsidia historiographica*, 1), Toruń 1998, s. 53–72 (zwłaszcza s. 70–71).

¹⁵ W. Drelicharz, *Dux Cracoviae oder künftiger rex Poloniae. Die Legitimation monarchischer Herrschaft in der Krakauer Geschichtsschreibung des 13.–14. Jahrhunderts*, [w:] *Legitimation von Fürstendynastien in Polen und dem Reich. Identitätsbildung im Spiegel schriftlicher Quellen (12.–15. Jahrhundert)*, hrsg. von G. Vercamer und E. Wólkiewicz, Wiesbaden 2016, s. 277–303 (zwłaszcza s. 294–299).

¹⁶ B. Kürbis, *Dziejopisarstwo wielkopolskie XIII i XIV wieku*, Warszawa 1959, s. 77–81, 122–128, 166–168; też, *Wstęp*, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, s.n., t. VI, Warszawa 1962, s. XLIX; por. K. Jasiński, rec. [w:] B. Kürbis, *Dziejopisarstwo wielkopolskie*, *Kwartalnik Historyczny* 67 (1960), nr 2, s. 478–488 (zwłaszcza s. 487).

koronacja królewska wskrzeszała przecież po ponad dwustu latach Królestwo Polskie jako realny byt polityczny. Przez wpisanie do *Annales Polonorum deperditi* not wspomnianego *Rocznika kaliskiego* poświęconego ostatnim Piastom wielkopolskim autor tej kompilacji ukazywał Władysława Łokietka jako sukcesora Przemysła II¹⁷. Tym razem jednak katedrą koronacyjną była nie katedra arcybiskupia w Gnieźnie, w której koronowali się Przemysł II i Wacław II, lecz katedra wawelska. Równocześnie na wiele stuleci centrum politycznym odrodzonego Królestwa Polskiego został Kraków, który z jednego z głównych *sedes regni principales* stawał się od koronacji królewskiej Władysława Łokietka 20 I 1320 r. bezdyskusyjną stolicą Królestwa Polskiego, pomimo utrzymujących się po schyłek XIV w. pretensji Wielkopolan.

Nad wspomnianą przeze mnie „kompilacją zjednoczeniową” niewątpliwie długo pracowano, przerabiając ją i zaopatrując w kontynuację, to znów skrcając jeszcze w wiele lat po koronacji Łokietka oraz w początkach panowania Kazimierza Wielkiego. W wyniku tych działań otrzymała ona dwie redakcje, jak można wnosić z zabytków, które z niej wkrótce czerpały, oraz późniejszych wersji roczników¹⁸. Najlepiej owoc tych prac zachował się w tzw. *Roczniku Traski*, jak pokazał to przed laty Krzysztof Ożóg¹⁹. Najwcześniej z kompilacji tej korzystał autor niedokończonej niestety tzw. *Kroniki Dzierzwy*, powstałej po 1312 r., zapewne tuż przed 1320 r. Kronika ta doczekała się znakomitej monografii Jacka Banaszkiewicza, co zwalnia mnie w tym miejscu od jej szerszej charakterystyki²⁰. Wspomnę jedynie, że Dzierzwa znakomicie wyeksponował wątki genealogiczne w celu ukazania linii Piastów kujawskich jako przyszyłych odnowicieli Królestwa Polskiego. Z niewiadomych przyczyn zabrakło jednak „ostatniego rozdziału”, którego bohaterem miał być zapewne Władysław Ło-

¹⁷ W. Drelicharz, *Idea zjednoczenia królestwa*, s. 333–336 (tenże, *Unifying the Kingdom of Poland*, s. 315–319).

¹⁸ *Są to: Rocznik Traski, Rocznik krakowski, Rocznik małopolski Kuropatnickiego, Rocznik małopolski Szamotulskiego, Rocznik małopolski Dąbrówki, Rocznik małopolski Gesselena i Rocznik Sędziwoja*, wyd. A. Bielowski, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. II, Lwów 1872 [przedruk fotooffsetowy: Warszawa 1961], s. 818–825; 828–880; t. III, Lwów 1878 [przedruk fotooffsetowy: Warszawa 1961], s. 140–202 (wyszczególnienie wydań poszczególnych roczników w wykazie literatury na końcu artykułu); W. Drelicharz, *Annalistyka małopolska XII–XV wieku. Kierunki rozwoju wielkich roczników kompilowanych*, Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego PAU, ogólnego zbioru t. 99, Kraków 2003.

¹⁹ K. Ożóg, *Studium o „Roczniku Traski”*, *Studia Historyczne* 23 (1980), z. 4, s. 517–534.

²⁰ J. Banaszkiewicz, *Kronika Dzierzwy. XIV-wieczne kompendium historii ojczystej*, Wrocław 1979.

kietek²¹.

Innym wczesnym zabytkiem czerpiącym z *Annales Polonorum deperditi* była przeróbka *Żywotu św. Stanisława* zwana *Tradunt*, datowana przez mnie na czas po koronacji Łokietka między 1320 a 1325 r. Twórca tego żywotu tak przeredagował zawarty w *Vita maior sancti Stanislai* Wincentego z Kielczy opis powołania przez Boga przyszłego króla zjednoczyciela (zostanie on powołany nie jak Aaron, lecz jak Dawid), tak aby jednoznacznie kojarzył się z Władysławem Łokietkiem, który zwyciężył potężnego króla Czech niczym biblijny Dawid Goliata. Sugerowało to też w oczach czytelników i słuchaczy jeszcze jedną biblijną analogię, a mianowicie między z jednej strony Saulem, złym królem Izraela odrzuconym przez Boga i królem Czech Waclawem II, który bez zgody papieskiej sięgnął po koronę polską, z drugiej zaś Dawidem, dobrym królem Izraela, wybranym przez Boga po odrzuceniu Saula, na którego ten wciąż nastawał i Władysławem Łokietkiem, koronowanym na króla dopiero w 1320 r., który wcześniej musiał uchodzić z kraju przed prześladującym go Waclawem II²².

Kronika wielkopolska, uważana przez część (zwłaszcza starszej) literatury za dzieło pochodzące z końca XIII w., z czasów panowania króla Przemysła II i jedynie później interpolowana, w rzeczywistości natomiast zredagowana w całości dopiero w XIV w., chociaż nieukończona, przynosi echa realiów umacniania się odrodzonego Królestwa Polskiego. Autor *Kroniki wielkopolskiej*, przedstawiając książąt wielkopolskich i największego a zarazem ostatniego z nich, Przemysła II, który odnowił Królestwo Polskie, chciał prawdopodobnie pokazać w swoim dziele jako ich sukcesora ostatnich Piastów kujawskich, najpierw Władysława Łokietka, a następnie Kazimierza Wielkiego. Wiadomość o małżeństwie Władysława Łokietka z Jadwigą, córką Bolesława księcia kaliskiego, który miał m.in. zapisać zięciowi Wielkopolskę, podkreślała prawa dziedziczne do tej prowincji narodzonego ze wspomnianego związku Kazimierza Wielkiego. *Kronika wielkopolska* pokazuje również ostateczne ukształtowanie się zespołu polskich insygniów koronacyjnych, do których w XIV nie wchodziły już kopia włóczni św. Maurycego ani gwóźdź z Krzyża Pańskiego, otrzymane

²¹ Tamże, s. 112–116.

²² *Żywot św. Stanisława* zwany *Tradunt*, [w:] *Martini Galli Chronicon ad fidem codicum qui servantur in Pulaviensi tabulario celsissimi Adami principis Czartoryscii, palatini Regni Poloniarum, denuo recensuit, ex mandato Regiae Societatis Philomathicae Varsaviensis, Vitamque S. Stanislai, atque Inventarium Ecclesiae Metropolitanae Gnesnensis adjecit Joannes Vincentius Bandtkie [...]*, Varsaviae 1824, s. 319–380 (zwłaszcza s. 377–380); W. Drelicharz, *Idea zjednoczenia królestwa*, s. 316–326 (tenże, *Unifying the Kingdom of Poland*, s. 296–309).

na zjeździe gnieźnieńskim przez Bolesława Chrobrego, określane przez wcześniejsze źródła historiograficzne jako insygnia królewskie. Wielkopolski dziejopis wspomina o nich jedynie jako o zaszczytnych cesarskich podarunkach²³. Pominięcie tych insygniów i ograniczenie się przez kronikarza do wzmianki o diademie królewskim założonym przez Ottona III Bolesławowi Chrobremu na głowę, stworzyło podstawę do określania w przyszłości korony sprawionej na koronację Władysława Łokietka mianem „korony Chrobrego”²⁴.

W *Kronice wielopolskiej* pojawił się także inny motyw wynikający z tego samego procesu kształtowania się zespołu insygnialnego i otaczania go historiograficzną legendą, nieobecny jeszcze w starszych podaniach koronacyjnych, a mianowicie wątek Szczerbca, miecza koronacyjnego polskich królów²⁵. Wprowadzenie tego motywu do opisu początków narodowych dziejów miał zapewne również związek z pojmowaniem przez otoczenie Kazimierza Wielkiego polskiej ekspansji na Ruś Halicko-Włodzimierską jako „jednoczenie” monarchii pierwszych polskich królów i próbę odbudowy wschodniej granicy z czasu Bolesława Chrobrego sięgającej wszak według tradycji dziejopisarskiej aż do Kijowa.

Na zakończenie można obrazowo i lakonicznie powiedzieć, że prace historiograficzne cały czas nierozzerwalnie łączyły się z działaniami politycznymi Henryka IV Prawego, Przemysła II i Władysława Łokietka nad odnowieniem Królestwa Polskiego. Do tego dochodzi także działalność Kazimierza Wielkiego, gdyż otaczające go kręgi duchowieństwa i świeckie elity polityczne były świadome, że proces zjednoczenia nie zakończył się z chwilą koronacji królewskiej jego ojca w Krakowie 20 I 1320 r.

Dziejopisarstwo ówczesne wyrażało idee, jakie pojawiały się w kręgach intelektualnych polskiego społeczeństwa, począwszy od połowy XIII stulecia, a równocześnie były wykorzystywane w celu ich urzeczywistnienia. Znakomicie służyło aspiracjom, a następnie rządów wspomnianych wyżej władców. Legitymizowało ich prawa do rządów już nie w pojedynczych dzielnicach, lecz w odrodzonym królestwie. Zrazem pozwalało w subtelny sposób przekazać najważniejszym grupom społecznym

²³ *Kronika wielkopolska*, s. 18.

²⁴ J. Lileyko, *Regalia polskie*, Warszawa 1987, s. 63–64; M. Rożek, *Polskie koronacje i korony*, Kraków 1987, s. 47, 78, 92; tenże, *Polskie insygnia koronacyjne. Symbole władzy państwowej*, Kraków 2011, s. 135.

²⁵ M. Rokosz, *Legenda Szczerbca*, *Studia Historyczne* 31 (1988), z. 1, s. 3–20; tenże, *Polskie insygnia koronacyjne w średniowiecznych fabulach*, [w:] *Imagines Potestatis. Rytuały, symbole i konteksty fabularne władzy zwierzchniej. Polska X–XV w. (z przykładem czeskim i ruskim)*, red. J. Banaszkiewicz, Warszawa 1994, s. 206–227 (zwłaszcza s. 211–218).

najistotniejszy w XIII–XIV w. program polityczny podejmowany przez najwybitniejszych Piastów tej epoki. Rozkwit polskiej historiografii, jaki wówczas nastąpił, niewątpliwie był nieprzypadkowy. Związek pomiędzy światem polityki a średnio-wiecznym dziejopisarstwem polskim stał się bowiem szczególnie silny w czasach jednoczenia królestwa. Po raz pierwszy też twórczość historiograficzna objęła tak wiele ośrodków w Polsce i to prawie równocześnie. Po raz pierwszy też recepcja tej twórczości była tak wielka, że stała się jednym z istotniejszych czynników procesu dziejowego, z którego wyłoniło się odrodzone *regnum Poloniae*.

Nadesłany: 30 X 2022

Nadesłany po poprawkach recenzyjnych: 30 XI 2022

Zaakceptowany: 30 XII 2022

Dr hab. Wojciech Drelicharz, prof. UJ
Uniwersytet Jagielloński
Wydział Historyczny, Instytut Historii
ul. św. Anny 6, 31–007 Kraków
e-mail: wojciech.drelicharz@uj.edu.pl

Résumé

Historiographic initiatives related to the restoration of the Polish Kingdom

The unification of the Polish Kingdom in the late 13th and the early 14th centuries, which symbolically reached its peak at the royal coronation of Vladislaus the Short in Krakow on 20 January 1320, triggered off the development of Polish historiography on an unprecedented scale.

It contained the ideological programme associated with this historical event. The cult of St Stanislaus, Bishop of Krakow, canonised in 1253, played an important role in it. The outline of a new historiographic concept, focused on the causes of the disintegration of the Polish Kingdom, had been presented in *Vita minor sancti Stanislai*, or *Żywot mniejszy św. Stanisława*, written in Krakow close to this date. In *Vita maior sancti Stanislai*, or *Żywot większy św. Stanisława*, written several years later, the idea of uniting the then-divided Kingdom of Poland was formulated for the first time, in an exceptionally mature form at that. Both works were authored by Wincenty of Kielcza, a Dominican monk and formerly a canon of the Wawel Hill Cathedral Chapter. In the following decades, it received a very strong public

reception among the political elites of Lesser Poland, Silesia, Greater Poland and Kuyavia, and had a great impact on the history of medieval Poland.

There are also traces of expectations of some kind of political upheaval that would bring an improvement in Poland's internal and international situation in *Rocznik kapituły poznańskiej*. Silesia's *Kronika polska* from the 1280s offers justification of the rights of Duke Henry IV Probus of Wrocław to the Polish crown. On the other hand, *Miracula sancti Adalberti* of Wielkopolska, created shortly afterwards in the Gniezno chapter, contains yet another historical-political concept, probably intended to serve the unification efforts of Prince Przemysł II of Wielkopolska, who was crowned on 26 June 1295, thus reviving the Kingdom of Poland. This concept combined the political themes surrounding the cults of St Adalbert and St Stanislaus.

In the course of the subsequent political struggles, an annalistic compilation *Annales Polonorum deperditi* was edited (between 1306 and 1325). This work was produced by Krakow Franciscans, probably inspired by Vladislaus the Short's entourage, and served to unify the Polish territories.

After 1312, and probably just before 1320, *Kronika Dzierzwy*, which contained similar content, was written in the same milieu. The last of the historiographic works directly connected with the revival of the Polish Kingdom was *Żywot Św. Stanisława* referred to as *Tradunt*, written between 1320 and 1325, i.e. shortly after the coronation of Vladislaus the Short.

Politics and Polish historiography intertwined particularly strongly at the time of the kingdom's unification in the 13th and 14th centuries. The historiography reflected the ideas that emerged in Poland's intellectual milieus from the mid-13th century onwards, and at the same time was used to bring them to fruition. It served the political aspirations of prominent district princes who aspired to royal power. It legitimised their right to rule no longer in individual districts, but in a revived kingdom. Importantly, it allowed the clergy, as well as the elite of the knights and probably also the burghers, to convey the political programme undertaken by the most eminent Piasts of the second half of the 13th and the first quarter of the 14th century in an ideologically mature way.

Bibliografia/Bibliography

Źródła

Kronika polska, wyd. L. Ćwikliński, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. III, Lwów 1878 [przedruk fotooffsetowy: Warszawa 1961], s. 604–656

Kronika wielkopolska, wyd. B. Kürbis, *Monumenta Poloniae Historica*, s.n, t. VIII, Warszawa 1970

- Miracula sancti Adalberti*, wyd. W. Kętrzyński, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. IV, Lwów 1884 [przedruk fotooffsetowy: Warszawa 1961], s. 226–238
- Rocznik kapituły poznańskiej*, wyd. B. Kürbis, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, s.n., t. VI, Warszawa 1962, s. 21–55
- Rocznik krakowski*, wyd. A. Bielowski, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. II, Lwów 1872 [przedruk fotooffsetowy: Warszawa 1961], s. 828–852
- Rocznik małopolski Dąbrówki*, wyd. A. Bielowski, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. II, Lwów 1872 [przedruk fotooffsetowy: Warszawa 1961], s. 818–824; tamże, t. III, Lwów 1878 [przedruk fotooffsetowy: Warszawa 1961], s. 140–164
- Rocznik małopolski Gesselena*, wyd. A. Bielowski, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. II, Lwów 1872 [przedruk fotooffsetowy: Warszawa 1961], s. 819–823; tamże, t. III, Lwów 1878 [przedruk fotooffsetowy: Warszawa 1961], s. 140–201
- Rocznik małopolski Kuropatnickiego*, wyd. A. Bielowski, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. II, Lwów 1872 [przedruk fotooffsetowy: Warszawa 1961], s. 818–824; tamże, t. III, Lwów 1878 [przedruk fotooffsetowy: Warszawa 1961], s. 140–202
- Rocznik małopolski Szamotulskiego*, wyd. A. Bielowski, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. II, Lwów 1872 [przedruk fotooffsetowy: Warszawa 1961], s. 819–821; 861–871; tamże, t. III, Lwów 1878 [przedruk fotooffsetowy: Warszawa 1961], s. 140–200
- Rocznik Sędziwoja*, wyd. A. Bielowski, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. II, Lwów 1872 [przedruk fotooffsetowy: Warszawa 1961], s. 872–880
- Rocznik Traski*, wyd. A. Bielowski, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. II, Lwów 1872 [przedruk fotooffsetowy: Warszawa 1961], s. 828–861
- Vita sancti Stanislai Cracoviensis episcopi (Vita maior)*, wyd. W. Kętrzyński, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. IV, Lwów 1884 [przedruk fotooffsetowy: Warszawa 1961], s. 362–438
- Vita sancti Stanislai episcopi Cracoviensis (Vita minor)*, wyd. W. Kętrzyński, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. IV, Lwów 1884 [przedruk fotooffsetowy: Warszawa 1961], s. 253–285
- Żywot św. Stanisława zwany *Tradunt*, [w:] *Martini Galli Chronicon ad fidem codicum qui servantur in Pulaviensi tabulario celsissimi Adami principis Czartoryscii, palatini Regni Poloniarum, denuo recensuit, ex mandato Regiae Societatis Philomathicae Varsaviensis, Vitamque S. Stanislai, atque Inventarium Ecclesiae Metropolitanae Gnesnensis adjecit Joannes Vincentius Bandtkie [...]*, Varsaviae 1824, s. 319–380

Opracowania

- Banaszkiewicz J., *Kronika Dzierzwy. XIV-wieczne kompendium historii ojczystej*, Wrocław 1979
- Bieniak J., *Zarębowie i Nałęczce a królobójstwo w Rogoźnie*, Warszawa 2018
- Bracha K., *Wincenty – hagiograf św. Stanisława. Spór o biografię i twórczość krakowskiego dominikanina*, [w:] *Antiphonarium Kielcense. Antyfonarz kolegiaty kieleckiej (ok. 1372 r.)*. Wydanie fototypiczne z komentarzem, red. K. Bracha, Kielce, 2020, s. 35–57
- Drelicharz W., *Annalistyka małopolska XIII–XV wieku. Kierunki rozwoju wielkich roczników kompilowanych*, Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego PAU, ogólnego zbioru t. XCIX, Kraków 2003
- Drelicharz W., *Dux Cracoviae oder künftiger rex Poloniae. Die Legitimation monarchischer Herrschaft in der Krakauer Geschichtsschreibung des 13.–14. Jahrhunderts*, [w:] *Legitimation von Fürstendynastien in Polen und dem Reich. Identitätsbildung im Spiegel schriftlicher Quellen (12.–15. Jahrhundert)*, hrsg. von G. Vercamer und E. Wólkiewicz, Wiesbaden 2016, s. 277–303
- Drelicharz W., *Idea zjednoczenia królestwa w średniowiecznym dziejopisarstwie polskim*, Kraków 2012
- Drelicharz W., *Richtungen in der Entwicklung der kleinpolnischen Annalistik im 13.–15. Jh.*, [w:] *Die Geschichtsschreibung im Mitteleuropa. Projekte und Forschungsprobleme*, hrsg. von J. Wenta, (Subsidia historiographica, 1), Toruń 1998, s. 53–72
- Drelicharz W., *Unifying the Kingdom of Poland in Mediaeval Historiographic Thought*, tłum. A. Skucińska, Kraków 2019)
- Jasiński K., *Tragedia rogozińska 1296 r. na tle rywalizacji wielkopolsko-brandenburskiej o Pomorze Gdańskie*, *Zapiski Historyczne* 26 (1961), z. 4, s. 65–104
- Jasiński K., rec. [w:] B. Kürbis, *Dziejopisarstwo wielkopolskie*, *Kwartalnik Historyczny* 67 (1960), nr 2, s. 478–488
- Kürbis B., *Dziejopisarstwo wielkopolskie XIII i XIV wieku*, Warszawa 1959
- Kürbis B., *Wstęp*, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, s.n., t. VI, Warszawa 1962, s. V–LII
- Lileyko J., *Regalia polskie*, Warszawa 1987
- Okniński P., *Krakowskie znaki pielgrzymie z przedstawieniem św. Stanisława*, *Biuletyn Historii Sztuki* 77 (2015), nr 2, s. 223–239

- Ożóg K., *Kultura intelektualna Krakowa w X–XIII wieku w kontekście europejskim. The intellectual Culture of the 10th–13th Century. Krakow in the European context*, [w:] *Kraków w chrześcijańskiej Europie X–XIII w. Krakow in Christian Europe, 10th–13th C. Katalog wystawy. Catalogue of the exhibition*, Kraków 2006, s. 78–119
- Ożóg K., *Studium o „Roczniku Traski”*, *Studia Historyczne* 23 (1980), z. 4, s. 517–534
- Ożóg K., *Środowisko katedralne krakowskie w dobie kanonizacji św. Stanisława*, [w:] *Święty Stanisław w życiu Kościoła w Polsce. 750-lecie kanonizacji*, red. A.A. Napiórkowski, Kraków–Skalka 2003, s. 61–80
- Rokosz M., *Legenda Szczerbca*, *Studia Historyczne* 31 (1988), z. 1, s. 3–20
- Rokosz M., *Polskie insygnia koronacyjne w średniowiecznych fabułach*, [w:] *Imagines Potestatis. Rytuały, symbole i konteksty fabularne władzy zwierzchniej. Polska X–XV w. (z przykładem czeskim i ruskim)*, red. J. Banaszkiewicz, Warszawa 1994, s. 206–227 (zwłaszcza s. 211–218)
- Rożek M., *Polskie insygnia koronacyjne. Symbole władzy państwowej*, Kraków 2011
- Rożek M., *Polskie koronacje i korony*, Kraków 1987
- Rymar E., *Jeszcze o zbrodni rogozińskiej i granicy między Polską a Brandenburgią na Noteci w XIII–XIV w.*, *Studia z Dziejów Średniowiecza* 24 (2020), s. 350–390
- Wyrozumski J., *Dzieje Polski piastowskiej (VIII wiek – 1370)*, (*Wielka historia Polski*, t. II), Kraków 1999, s. 280–302